

(Ne)viditeľní imigranti - Vietnamci na Slovensku

Miroslava Hlinčíková

Cieľom tohto príspevku je priblížiť život (ne)viditeľnej skupiny imigrantov z Vietnamu na Slovensku, históriu ich migrácie, ich skúsenosti so životom na Slovensku, problémy, s ktorými sa každodenne stretávajú. Vychádzam pritom z vlastného terénneho výskumu a výsledkov výskumu Inštitútu pre verejné otázky o pozícii migrantiek v slovenskej spoločnosti, ktorý bol uskutočnený metódou hĺbkových interview v období máj – august 2009 v Bratislave a Galante so siedmymi respondentmi pochádzajúcimi z Vietnamu.

Úvod

Na Slovensku je v porovnaní s ostatnými susednými krajinami stále relatívne málo cudzincov. Podľa najnovšieho prieskumu Medzinárodnej organizácie pre migráciu (IOM) Migračné trendy a situácia v oblasti migrácie v Slovenskej republike [1] je podiel cudzincov k celkovej populácii iba jedno percento (približne 52 tisíc cudzincov), čo znamená, že približne každý stý človek na Slovensku je cudzinec. Napriek tomuto relatívne malému počtu cudzincov možno konštatovať, že sa Slovensko stáva stále viac prít'azlivejšie pre imigrantov z rôznych krajín. Imigrácia sa samozrejme netýka len cudzincov s povolením na pobyt, ale aj tzv. „naturalizovaných“ migrantov, teda migrantov, ktorí získali slovenské občianstvo, žiadateľov o azyl, azylantov a v neposlednom rade aj nelegálnych migrantov.

Dovolím si konštatovať, že až do roku 2009 bola otázka migrácie a imigrantov žijúcich na Slovensku na relatívnej periférii spoločenského dialógu. V roku 2009 pod záštitou Európskeho integračného fondu viacero mimovládnych organizácií [2] vykonalo na Slovensku niekoľko kvalitatívnych a kvantitatívnych výskumov, zameraných na skupinu imigrantov z „tretích“ krajín, čo do istej miery pomohlo zmapovať ich situáciu na Slovensku. Zároveň v roku 2009 bola Ministerstvom práce, sociálnych vecí a rodiny pripravená Konceptcia integrácie cudzincov na Slovensku, ktorá by mala byť ďalej implementovaná do praxe. Záujem o migráciu a migrantov na Slovensku narastá, napriek tomu nie sú zo strany vládnych inštitúcií vytvorené dostatočné formy podpory integrácie imigrantov, ktoré by im pomohli úspešne sa integrovať do väčšinovej spoločnosti. Na Slovensku je nedostatok jazykových kurzov pre cudzincov a neexistuje žiadna forma podpory jednotlivých imigrantských skupín, ktoré sú zväčša v získavaní informácií odkázané na vlastné sociálne siete a zdroje pomoci [3].

Jednou z početnejších a relatívne nových imigrantských skupín na Slovensku sú aj Vietnamci. Na Slovensko začali prichádzať už od 70. rokov 20. storočia a patria medzi tzv. „nové“ menšiny. Ich počet stále stúpa, keďže majú vytvorený už relatívne stabilný „most“ medzi Slovenskom a Vietnamom. Napriek tomu, že Vietnamci žijú v mnohých väčších i menších slovenských mestách, k interakcii s väčšinovým obyvateľstvom dochádza len minimálne a ak aj áno, zväčša len vo formálnej rovine – na úradoch a v predajniach. Preto je jedným z cieľov tejto štúdie pokúsiť sa osvetliť život Vietnamcov na Slovensku. Každý migrant má za sebou svoj príbeh migrácie a postupnej adaptácie sa v krajine, kde sa usadil. Jednotlivým príbehom a výpovediam migrantov z Vietnamu sa budem venovať aj ja v tejto štúdii. Zaujímalo ma ako reflektujú svoju prítomnosť na Slovensku, s akými problémami sa stretávajú a aká je ich skúsenosť so životom na Slovensku.

Z mnohých prác venujúcich sa Vietnamcom v Čechách a na Slovensku sa zdá, že Vietnamci

tvoria homogénnu uzavretú komunitu a ako komunita aj konajú. Je pravdou, že väčšina Vietnamcov žije na Slovensku izolovane, nezapája sa do spoločenského a kultúrneho života. Dovolím si však pochybovať o tom, že tieto črty platia pre všetkých Vietnamcov na Slovensku. Vietnamci na Slovensku nevytvárajú komunitu, jednoliatu skupinu, pre ktorú platia isté univerzálne charakteristiky, čo sa pokúsim popísať neskôr v texte.

V štúdiu vychádzam najmä z výsledkov vlastného terénneho výskumu výsledkov kvalitatívneho výskumu Inštitútu pre verejné otázky o pozícii migrantiek v slovenskej spoločnosti, ktorý bol súčasťou projektu Rodové a rodinné aspekty integrácie migrantov z tretích krajín a bol financovaný z prostriedkov Európskeho fondu pre integráciu migrantov z tretích krajín a zo štátneho rozpočtu SR. Výskum bol uskutočnený technikou pološtruktúrovaného hĺbkového interview, ktoré som uskutočnila s migrantmi a migrantkami z Vietnamu [4] v máji až auguste 2009. Rozhovory som realizovala s pomocou tlmočníka [5], a to je aj dôvod, prečo sú niektoré výpovede písané v tretej osobe [6]. Všetky rozhovory sú anonymné, respondentom a respondentkám som priradila fiktívne mená.

História imigrácie Vietnamcov na Slovensko

Vietnamci prichádzali do Československa od 50. rokov 20. storočia v niekoľkých vlnách na základe Dohody o vzájomnej ekonomickej pomoci uzavretej medzi Československom a Vietnamom [7]. Československo malo pomôcť povojnovému Vietnamu vychovať odborníkov na školách, a preto prvá generácia Vietnamcov študovala predovšetkým na stredných odborných školách a technických univerzitách a do Československa tak z Vietnamu prichádzali hlavne učni, študenti [8], stážisti a robotníci, ktorí mali byť zaškolení v rôznych odboroch (napr. strojárstvo, metalurgia a spotrebný priemysel) (Brouček 2006). Po príchode do Československa všetci absolvovali povinný jazykový kurz v niektorom z jazykových centier. Učni a robotníci mali zväčša trojmesačný, študenti a stážisti ročný intenzívny kurz jazyka. Učni a robotníci pracovali v slovenských štátnych podnikoch, napríklad v Istrocheme (bývalý závod Juraja Dimitrova), Martinských strojárskych závodoch, či Komárňanských lodiarňach.

Pre imigráciu Vietnamcov do Československa možno považovať rok 1989 za medzník, ktorý podľa Broučka rozdeľuje vietnamskú imigráciu do dvoch základných období. Do roku 1989 sa imigrácia Vietnamcov do Československa diala so zámerom československej pomoci vietnamskej spoločnosti postihnutej vojnou. Na jednej strane išlo o pomoc Vietnamu, na druhej však Československo získalo isté ekonomické výhody, keďže sa Vietnamci stali pomerne lacnou a pre niektoré odvetvia aj nenahraditeľnou pracovnou silou (Brouček 2005, 132). Po roku 1989 sa zmenil charakter vietnamskej imigrácie do Slovenskej republiky a z pôvodne štátom organizovanej migrácie sa stala spontánna ekonomická migrácia s cieľom zlepšenia osobnej životnej úrovne (Brouček 2005, Martínková 2008). V deväťdesiatych rokoch tak Vietnamci museli čeliť reemigračným a repatriačným tlakom [9] z Vietnamu. Mnohí migranti sa práve v tomto období vrátili späť do Vietnamu, prípadne po otvorení hraníc odišli smerom na západ a to najmä do Čiech, Nemecka. Naďalej však zostávala aj možnosť zotrvať na Slovensku. Po roku 1989 boli Vietnamci medzi prvými, ktorí stratili prácu, a ich tendencia k maloobchodu sa tak stala čiastočne vynútenou stratégiou prežitia (Williams, Baláž 2005: 251). Jedným zo spôsobov, ako v Československu legálne zostať žiť, bolo začať podnikať. Vietnamci, ktorí dovtedy pracovali v Československu, už mali viaceré skúsenosti a výborne sa orientovali na československom i vietnamskom trhu, preto mnohí z nich využili túto možnosť. Mali niekoľko alternatív; mohli sa stať spoluvlastníkmi spoločnosti, v ktorej jeden z vlastníkov bol Slovák, alebo získať živnostenský list (Martínková 2008, Brouček 2005) a tým aj povolenie na dlhodobý pobyt. Tí, ktorí sa rozhodli zostať na Slovensku, sa pomerne rýchlo adaptovali na ekonomické podmienky rýchlo sa rozvíjajúceho kapitalizmu a začali sa sústreďovať na tú časť obchodu, ktorá dovtedy na Slovensku absentovala, a ktorú naplnili predajom lacného textilu,

obuvi a elektroniky (Hofírek 2009).

Od roku 1989 prichádzajú na Slovensko ďalší Vietnamci za svojimi príbuznými na základe tzv. zlučovania rodín, no zároveň aj ich priatelia, prípadne iní Vietnamci na odporúčenie svojich známych. Títo tzv. „noví Vietnamci“ prichádzajú na Slovensko za svojimi príbuznými, ktorí majú už na Slovensku vybudovaný istý materiálny základ a potrebujú spoľahlivých ľudí do svojich obchodov a veľkoskladov (Gašparovská 2006: 21). Aj keď v súčasnej dobe nie je podnikateľská situácia v tomto sektore taká priaznivá, ako bola po roku 1989 [10], majú tu stále možnosť zarobiť väčšie množstvo peňazí, ako by zarobili vo Vietname. V priebehu 90. rokov sa počet Vietnamcov, ktorí začali podnikat' naďalej zvyšoval, čím sa stali vzájomnou konkurenciou. Iným konkurenčným tlakom bolo otvorenie obchodných reťazcov, ktoré ponúkali cenovo i kvalitatívne podobný tovar ako Vietnamci. Zlepšenie ekonomickej situácie na Slovensku neskôr navyše prispelo k tomu, že sa mnohí ľudia začali orientovať na kvalitu tovaru a nízka cena, ktorou si vietnamskí predajcovia získavali zákazníkov, už pre nich nebola najdôležitejším kritériom. Vstup Slovenskej republiky do Európskej únie a zmena kurzu koruny voči euru trend oslabovania vplyvu týchto podnikateľov ešte umocnil (Hofírek 2009).

Medzi nových imigrantov patria aj „náboroví robotníci“. Po vstupe Slovenska do Európskej únie a následnom príchode mnohých zahraničných firiem, nastal na Slovensku dopyt po pracovnej sile. Napriek tomu, že na Slovensku stále bolo pomerne veľké množstvo nezamestnaných, pre personálne agentúry a firmy bolo ľahšie začať hľadať pracovnú silu v zahraničí a jednou zo zdrojových krajín bol aj Vietnam [11]. Títo pracovní migranti boli vo Vietname najatí agentúrou, ktorá im zabezpečila všetky potrebné doklady, pracovné povolenie a prácu na Slovensku.

Po ukončení alebo absolvovaní školskej dochádzky vo Vietname, keďže sa nedostala na vysokú školu, tak chcela aspoň ekonomicky pomôcť rodine a to preto sa rozhodla ísť pracovať sem na Slovensku, pretože má v rodine príbuzného, ktorý zase pozná tú sprostredkovateľskú agentúru, ktorá ju sprostredkováva sem... (Lien, Ž, 20)

Vietnamci na Slovensku pracovali v rôznych väčších podnikoch (napr. Samsung) a prichádzali v skupinách. Hneď na začiatku ich pobytu im zamestnávateľ poskytol jazykový kurz, avšak kvôli pracovnej vyťaženeosti ho väčšina nenavštevovala. Keďže boli ubytovaní na ubytovni a neovládali jazyk, boli izolovaní od majoritného obyvateľstva. Príchodom finančnej krízy nastal opäť útlm v dovoze pracovnej sily, keďže sa zvýšila nezamestnanosť a tým aj dopyt po voľných pracovných miestach. Práve Vietnamci boli tí, čo medzi prvými stratili prácu a spolu s prácou aj legalitu svojho pobytu. Nechcú sa však vrátiť domov, keďže sú doma často veľmi zadlžení a snažia sa preto zotrvať na Slovensku čo najdlhšie [12].

Vietnamci na Slovensku

Celkový počet vietnamských občanov, žijúcich na území SR, je približne tritisíc [13], pričom toto číslo zahŕňa tých, ktorí na Slovensku získali povolenie k trvalému alebo k dlhodobému pobytu. Okrem toho sú Vietnamci aj medzi žiadateľmi o azyl, azylantmi, mnohí získali na Slovensku občianstvo a nešpecifikovaný počet Vietnamcov žije na Slovensku nelegálne.

Pokiaľ ide o zamestnanie Vietnamcov na Slovensku, ako bolo už vyššie spomenuté, obchod sa stal po roku 1989 ich hlavným zamestnaním – prevažná väčšina ekonomicky aktívnych Vietnamcov podniká na základe živnostenského oprávnenia - prevádzkujú veľkosklady, stánky, obchody prevažne s oblečením, „ázijské“ reštaurácie, obchody s potravinami a „večierky“ (obchody s dlhšími otváracími hodinami). Zároveň sa vykryštalizovala určitá skupina podnikateľov, ktorí sú vlastníkami niektorých veľkých firiem alebo reťazcov (napr. ázijské bistrá Panda) (Hofírek 2009). Títo obchodníci prišli ešte v osemdesiatych rokoch a ich výhodou pri

podnikaní bol získaný kultúrny a sociálny kapitál – znalosť prostredia, jazyka a sociálnych sietí. Práve oni tvoria tzv. podnikateľskú elitu, ktorá stála pri vzniku viacerých krajských organizácií, napriek tomu, že aj oni začínali pri stánkovom predaji (Hofírek 2009). Viacerí sú vysokoškolsky vzdelaní, no málokto z nich sa venuje vyštudovanému odboru.

Strednú triedu vietnamských podnikateľov tvoria zväčša ľudia, ktorí mali síce rovnaké východzie podmienky ako podnikateľská elita, avšak z rôznych dôvodov sa im nepodarilo presadiť v takej miere. Podľa Hofírka úlohu v tom mohla zohrať neprítomnosť špecifickej formy sociálneho kapitálu, keďže nemali až také výhodné a vplyvné sociálne siete. Napriek tomu nemožno konštatovať, že by táto skupina podnikateľov na tom bola z finančného hľadiska horšie; rozdiel je skôr v miere vplyvu na fungovanie Vietnamcov na Slovensku.

V spodnej časti stratifikovaného rebríčka vietnamských podnikateľov sú migranti, ktorí prišli na Slovensko až po revolúcii na doporučenie svojich známych, rodiny a priateľov. Títo „noví“ podnikatelia mali na začiatku ťažšie podmienky, ale taktiež im chýbal veľmi dôležitý sociálny a kultúrny kapitál. Zároveň rástla konkurencia a nebolo ľahké presadiť sa na trhu; mnohí boli preto nútení začať hľadať iné zamestnanie, či už u svojich krajanov alebo prostredníctvom pracovných agentúr.

U Vietnamcov žijúcich na Slovensku možno pozorovať vzájomne previazanú sieť vzťahov, založených najmä na ekonomických výhodách. Táto previazanosť je podmienená predovšetkým tým, že na Slovensko prichádzali zväčša príbuzní a známi, ktorí aj naďalej udržiavali intenzívne kontakty.

V rámci Bratislavy sa mnoho Vietnamcov sústreďuje na ubytovni [14] na Nobelovej ulici. Ubytovňa je komplexom bytových i nebytových priestorov a sídlo tu majú mnohé vietnamské podnikateľské subjekty a veľkosklady. Práve táto ubytovňa je akýmsi obchodným, spoločenským a kultúrnym centrom Vietnamcov v Bratislave. Ďalším miestom, na ktorom sa Vietnamci stretávajú vo väčšom počte je trhovisko Miletičova, kde majú mnohí svoje stánky, prípadne sú zamestnaní ako predavači.

Pre ekonomických imigrantov je charakteristické, že do svojej cieľovej krajiny neprichádzajú s úmyslom definitívneho presídlenia a to je aj príklad mnohých imigrantov z Vietnamu. „Ich prevažujúcim zámerom je návrat do Vietnamu s bližšie nestanoveným termínom. Z tohto faktu sa odvíja spôsob života tejto komunity“ (Brouček 2006: 146). S dočasným charakterom ich pobytu a nízkou znalosťou slovenského jazyka súvisí ich spoločenská i kultúrna izolácia. Pri nutnej komunikácii s inštitúciami alebo okolím často využívajú tlmočníka, ktorý ich v daných veciach zastupuje. Podľa Broučka sa „vytváral a naďalej sa vytvára vlastný sebestačný servis vo vnútri vietnamského spoločenstva, ktorý sa špecializuje na styk s majoritným prostredím. Súčasťou tohoto servisu sú predovšetkým zbory tlmočníkov vietnamského jazyka,“ (Brouček 2005: 130), prípadne iných jednotlivcov, ktorí krajanom vybavujú všetky potrebné náležitosti na úradoch, prípadne poskytujú potrebné informácie.

Najsilnejšiu vekovú skupinu medzi imigrantmi z Vietnamu tvoria v súčasnej dobe osoby medzi 20-39 rokmi, pričom narastá počet ich potomkov, ktorí sa buď na Slovensku narodili, alebo tu vyrástli od útleho detstva. Najmä kvôli svojim deťom, ktoré sú na Slovensku relatívne dobre integrované [15], sa staršia generácia snaží začleniť do majoritnej spoločnosti.

Keďže Vietnamci na Slovensku nemajú ambasádu a ich najbližšie veľvyslanectvo sa nachádza vo Viedni, z potreby organizácie kultúrnych a spoločenských podujatí vznikli na Slovensku viaceré spolky a občianske združenia: Komunita Vietnamcov na Slovensku [16], Združenie vietnamských podnikateľov, Slovensko-vietnamská obchodná komora a Únia vietnamských

žien na Slovensku [17]. Komunita Vietnamcov na Slovensku a Únia vietnamských žien spoločne organizujú rôzne informačné stretnutia, kde svojich krajanov oboznamujú s novými zákonmi a nariadeniami. Zároveň sú príležitosťou pre spoločné riešenie problémov. „Hlavným cieľom týchto stretnutí je upevnenie vzájomných vzťahov medzi Vietnamcami žijúcimi a podnikajúcimi na Slovensku, podanie pomocnej ruky vo forme informovania o nových slovenských a vietnamských predpisoch a zákonoch ohľadne pobytu a podnikania cudzincov na Slovensku“ (Gašparovská 2006: 15 – 16). Okrem takýchto informačných stretnutí sa organizujú aj oslavy najvýznamnejších vietnamských sviatkov: Tet, vietnamský Nový rok podľa lunárneho kalendára, Deň nezávislosti a Sviatok malých detí. Tet je pohyblivý sviatok a zväčša pripadne na koniec januára alebo na prvý, najneskôr druhý februárový týždeň. Počas tohto sviatku sa navzájom navštevuje rodina a blízki priatelia.

(M.H.: Koľko ľudí zväčša príde stretnutia, ktoré organizujete?)

Skoro tisíc. Najviac tisíc, ale bývame nielen v Bratislave – všade a oni prídu aj za chvíľu, teraz ako koncom augusta bude Košice, Komárno, Trnava, všetci prídu do Bratislavy. Budeme stretnúť a oslavovať deň oslobodenia Vietnamu. A potom ešte deň žien dvadsiateho októbra každý rok oslavujeme – ja som ako organizátor a Nový rok, viac, veľa. (Tuyět, Ž, 52)

Popri týchto kalendárnych sviatkoch Únia vietnamských žien organizuje každoročne stretnutie pri príležitosti výročia jej založenia, spojené s kultúrnym programom. Únia vietnamských žien vznikla z potreby vzájomnej komunikácie medzi ženami - matkami, ktoré sa stretávajú s čoraz častejšími problémami v škole, na úradoch [18] a v zdravotníctve (najmä kvôli svojej neznalosti slovenského jazyka). Od novembra 2009 začala Únia vietnamských žien na Slovensku v spolupráci s Komunitou Vietnamcov na Slovensku organizovať kurz slovenského jazyka najmä pre prvú generáciu Vietnamcov, ktorí kvôli pracovnej zaneprázdnenosti nemôžu navštevovať kurzy jazyka v jazykových školách. Tento kurz zohľadňuje potreby poslucháčov – základné komunikačné zručnosti – predstavenie, komunikácia v škole, u doktora, so zákazníkom. Práve na podnet Únie vietnamských žien na Slovensku v novembri 2009 odštartoval kurz slovenského jazyka pre členov a členky Únie, ktorý sa venuje špecifickým potrebám svojich študentov. Združenie chce taktiež podporovať prehĺbenie komunikácie s majoritou organizáciou tanečných kurzov, vystúpení, spoločných stretnutí a rôznych multikultúrnych podujatí.

Príbeh migrácie

Základom týchto analýz sú predovšetkým výsledky môjho doterajšieho terénneho výskumu, ktorý som uskutočňovala metódou poloriadených rozhovorov a zúčastneného pozorovania. Vo výskume som sa zamerala na imigrantov pochádzajúcich z Vietnamu s povolením na pobyt, ale aj na Vietnamcov, ktorí už na Slovensku získali slovenské občianstvo. Dáta, ktoré v tomto príspevku používam, sú len prvými výsledkami môjho terénneho výskumu, v ktorom ďalej pokračujem a verím, že prinesie ďalšie relevantné informácie k danej problematike.

Doteraz som sa snažila načrtnúť pôvod migrantov z Vietnamu na Slovensku a podať základné informácie o ich migračných trajektóriách. Ďalej sa pokúsím prostredníctvom výpovedí samotných respondentov priblížiť čitateľovi život niektorých Vietnamcov na Slovensku prípadne problémy, ktorým na Slovensku najčastejšie čelia.

Všetci moji kľúčoví respondenti a respondentky, ktorých výpovede v tejto časti štúdie používam, prišli ešte s prvou vlnou vietnamských imigrantov pred rokom 1989. Svoj pobyt na Slovensku chápali ako dočasný, po ukončení štúdia, či pracovného kontraktu sa plánovali vrátiť späť do Vietnamu. Ich cieľom bolo buď zvýšenie svojho vzdelania či kvalifikácie, alebo

pragmatická motivácia čo najväčšieho ekonomického profitu – teda zarobenia dostatku financií na to, aby mohli zlepšiť svoju životnú úroveň vo Vietname [19].

Vtedy ešte bol, takisto ako tu v Československu, tak aj vo Vietname komunistický režim, tak Vietnam ako naša krajina bola dosť chudobná, jej rodina sa rozhodla vlastne ju poslať do zahraničia, aby im potom vypomáhala finančne.... Vlastne ako keď sem prišla, bola mladá, tak na to vôbec nemyslela, žeby tu zostala. Avšak potom, keď tu založila rodinu a porodila tu deti, tak považuje Slovensko za svoj druhý domov. (Lan, Ž, 41)

Tak oni vlastne dva podniky medzi sebou podpísali takú dohodu, ktorá trvala štyri roky. Tunajší, teda bratislavský podnik, potreboval však ďalších pracovníkov, ale Vietnam už ďalších nevysielal. Tak tu mohli zostať po tých štyroch rokoch plus ďalšie dva roky. A tým pádom tu zostala. Ale predtým než išla, plánovala si ako mnohé ostatné, že po štyroch rokoch sa vráti. Akurát že v tom čase, keď som zostala s nimi na tie dva roky naviacej, tak nastala tá zmena [1989]. Mnohé jej kolegyne išli alebo emigrovali do Nemecka alebo na Západ. To bol taký príjemný vplyv na jej rozhodnutie, povedzme, že tu zostane. (Hoa, Ž, 42)

Vietnamskí zamestnanci pracujúci vo fabrikách zväčša žili na ubytovniach izolovane od slovenských pracovníkov. Aj keď na začiatku svojho pobytu absolvovali povinný jazykový kurz (v niektorých prípadoch iba mesačný), nevenovali mu dostatočnú pozornosť. Ich stratégia bola zarobiť čo najviac peňazí, a preto denne pracovali čo najviac. S vietnamskými pracujúcimi do vtedajšieho Československa prichádzali aj tlmočníci alebo organizátori, ktorí mali neskôr na starosti riešenie všetkých problémov Vietnamcov na úradoch (Slezáková 2005: 391). Keďže administratívne záležitosti zabezpečoval a sprostredkoval tlmočník, neboli „nútení“ sa učiť po slovensky.

Po mesačnej tej jazykovej príprave a tej karanténe, sa hneď dostali späť do práce. Štyri bývali v jednej izbe, v ktorej boli dosť stiesnené podmienky ako v tábore, štyri postele za sebou. Chodili na tri zmeny. (Hoa, Ž, 42)

Po absolvovaní jazykového kurzu začali hneď pracovať v podniku. Ich pracovný kontrakt bol najčastejšie dohodnutý na štyri roky, v niektorých prípadoch bol ešte predĺžený. Lepšie možnosti mali študenti, ktorí na Slovensko prišli študovať na stredných odborných školách a na univerzitách. Po absolvovaní ročného kurzu slovenského jazyka sa dostali medzi svojich slovenských spolužiakov a relatívne rýchlo sa naučili jazyk, čo bola neskôr devíza, ktorú mohli dobre využiť.

Po roku 1990 značná časť Vietnamcov (či už študentov alebo robotníkov) zostala ďalej žiť na Slovensku a začala podnikat' hlavne v oblasti nákupu a predaja tovaru. V súčasnosti mnohí Vietnamci vlastnia veľkosklady, stánky, ale aj „kamenné“ obchody, pričom často zamestnávajú slovenské predavačky. Okrem trhoviska na Miletičovej možno v Bratislave vidieť ich stánky aj v Novej tržnici na Šancovej, prípadne na iných otvorených trhoviskách. Vo viacerých väčších slovenských mestách nezostali len na trhoviskách, ale otvárajú si aj „ázijské“ obchody. Okrem prevádzkovania obchodov a veľkoskladov sa stali na Slovensku veľmi obľúbené tzv. ázijské bistrá – fastfoody s „ázijským“ jedlom. Aj keď ich väčšina obyvateľov považuje za čínske, mnohé z nich vlastnia Vietnamci.

S rokom 1989 a začiatkom podnikania Vietnamcov na Slovensku je pre niektorých migrantov spojená aj strata ubytovania, keďže dovtedy im ubytovanie poskytoval podnik, v ktorom pracovali, prípadne škola, v ktorej študovali. Po ukončení pracovného pomeru a štúdia si museli začať hľadať ubytovanie sami, pričom sa v niektorých prípadoch stretli s rôznymi predsudkami a nedôverou.

Veľmi, veľmi problematické na začiatku napríklad, keď telefonovali s niekým, aby zobrali do podnájmu nejaké ubytovanie alebo byt, ale ako prišli a zbadali, povedali, že to sú Číňania a odmietli. Dost' odmietavé stanovisko sa stretávali . (Lan, Ž, 41)

Deti prvej generácie Vietnamcov sa buď na Slovensku narodili, alebo prišli s rodičmi ešte ako malé deti. Každopádne od útleho detstva navštevovali slovenské školy a rodičia často súkromne najímali (a najímajú) privátneho učiteľa, ktorý ich dieťa po škole doučoval slovenský jazyk.

Na začiatku vlastne mali dost' veľké problémy, keď jej povedali všade, že keď je z vietnamskej rodiny, tak neovláda slovenčinu a tak ďalej, potom vďaka alebo cez jedného pána profesora, ktorý je ich rodinný priateľ, teda známy, on im vybavil školu. (Lan, Ž, 41)

Deti sa do škôl vo väčšine prípadov zaradili bezproblémovo, avšak v niektorých prípadoch sa stretli aj s urážlivými a rasistickými narážkami, čo rodičia museli riešiť s vedením školy.

No naše deti niekedy rozprávali, že oni im povedali, že „ty si Číňan!“ . On im povedal, nie ja nie som Číňan, ja som z Vietnamu. Oni majú ako deti slovenské, majú dojem, že vyzerá ako Číňan. Ale naše deti, oni veľmi šikovné, preto ich kamaráti veľmi, veľmi akože.. mali veľa kamarátov tak. (Tuyêt, Ž, 52)

Majú jej, teda ich deti teda dost' veľké problémy, od toho najstaršieho po tú najmladšiu, že dostali aj fyzické útoky na seba. Obidvaja manželia museli chodiť aj za riaditeľkou vždy, aby zasahovala do toho. Lebo ani ten vychovávateľ im tam nepomáhal . (Lan, 41)

Aj keď sú „vietnamské“ [20] deti veľmi dobre integrované do väčšinovej spoločnosti, v niektorých prípadoch im podnikanie rodičov nedovoľuje zapájať sa do spoločenských aktivít so svojimi rovesníkmi. Niektoré rodiny, ktoré prevádzkujú stánok, obchod, či reštauráciu sú často odkázané na pomoc všetkých rodinných členov. Z toho vyplýva, že mnohí študenti hneď po príchode zo školy, nastupujú v prevádzkach svojich rodičov ako predavači a pomocníci, čím sa im do veľkej miery ohraničujú možnosti sociálnych vzťahov, prípadne profesionálneho rastu.

Tak ako matka, ako každá iná, robí jej starosti to, že niektoré deti tej druhej generácie sa nedokážu dobre integrovať do spoločnosti. A oni keď sa tu nedokážu, tak ani keď sa vrátia do Vietnamu, tak nedokážu, pretože oni sú v tom veku, že niektoré deti sa dost' skoro v tom dvadsiatom – dvadsiatom prvom veku svojho života už založia alebo založili rodinu. Oni nevedia nič iné len prácu a obchod. Idú ráno z domu do toho pracoviska, z pracoviska domov, absolútne sa nedokáže ani tá druhá generácia integrovať do spoločnosti. Takže robí jej to ako každej inej mame a členke Únie starosti. Aj v tej druhej generácii sú tie isté problémy. (Hoa, Ž, 42)

Jazyková bariéra

Hlbšiemu kontaktu Vietnamcov s väčšinovou spoločnosťou bráni jazyková bariéra, ktorá súvisí s uzavretosťou a relatívnou sebestačnosťou Vietnamcov na Slovensku. Táto bariéra im do veľkej miery zabraňuje sociálne a kultúrne sa integrovať do spoločnosti. Keďže zväčša ovládajú iba určité obchodné frázy, nedohovoria sa ani vo formálnom ani v neformálnom styku. Nedostatočnú znalosť slovenčiny možno považovať za jeden z najväznejších problémov Vietnamcov žijúcich na Slovensku a aj oni sami to tak vnímajú.

Najväčší problém je jazyk – tým, že neovládajú jazyk, neovládajú ani právnu ani spoločenskú normu – podľa môjho názoru v očiach úradníkov, pracovníkov nie sú až taký sympatickí. (Hung, M, 43)

Jazyk zohráva kľúčovú úlohu pri integrácii, keďže znalosť slovenčiny od cudzincov vyžaduje aj väčšinová slovenská spoločnosť. Jazyková bariéra je základným problémom aj v komunikácii medzi školou, učiteľom a rodičmi a spôsobuje problémy aj vo vzťahu dieťa – rodič. Keďže druhá generácia Vietnamcov sa buď narodila, alebo od nízkeho veku vyrástla, na Slovensku, už nie je tak izolovaná ako jej rodičia. Avšak rodičia nepoznajú prostredie, v ktorom sa ich dieťa nachádza a práve v tomto bode dochádza ku konfliktom medzi oboma generáciami, keď sa vzájomne nezhodujú ich očakávania a predstavy (Gašparovská 2005: 23). „Rozdiely medzi nimi nie sú len rozdielom medzi generáciami, ale aj rozdielom medzi dvoma odlišnými kultúrami: európskou a ázijskou a medzi dvoma životnými štýlmi“ (Gašparovská 2006: 23).

Tak samozrejme predovšetkým by sa chcela zlepšiť v tej komunikácii v slovenskom jazyku, to by veľmi privítala, pretože aj keď je tu už dlhé roky, len sa necíti až taká aktívna, kolektívna ako ostatní miestni obyvatelia, pretože sa nezúčastňuje športových ani kultúrnych podujatí, tak sa cíti trochu ako taká vedľajšia osoba v spoločnosti. Takže predovšetkým by sa chcela zlepšiť v tej úrovni tej komunikácie v slovenskom jazyku. Ako ostatné ženy a mamičky by rada, by veľmi rada privítala nejaký jazykový kurz samostatný pre nich pre Vietnamky, pre Vietnamcov. Hlavný problém spočíva v tom, že nevlástnia nejaké miesto ani finančné prostriedky a nikto ich nepodporuje zatiaľ. Ona sama by sa rada zúčastnila aj iných kurzov ako kultúrnych, kurz varenia alebo niečo také, ale keď sa cíti taká, že ešte nemá nejakú znalosť slovenčiny, tak potom to oddiali bohužiaľ. Takže by veľmi privítala nejaký jazykový kurz. (Hoa, Ž, 42)

Možno však zároveň konštatovať, že ani vyriešenie jazykovej otázky nie je absolútnou odpoveďou pre integráciu imigrantov z Vietnamu na Slovensko.

Život Vietnamcov na Slovensku - vzťah s väčšinovým slovenským obyvateľstvom

Pod vplyvom štátnej migračnej politiky a rôznych vládnych, či nevládnych inštitúcií sa migranti často chápu ako homogénne skupiny, ktoré vykazujú určité spoločné skupinové črty. Táto tendencia súvisí s predpokladom, že skupinám ľudí a ich kultúram prirodzene prináležia určité miesta v spoločnosti. V tom prípade sú príslušníci určitej etnickej skupiny nositeľmi vlastnej, pre nich špecifickej, kultúry a zdieľajú pre nich typické charakteristiky – napríklad Vietnamci sú „obchodníci“ a „nehovoria dobre po slovensky“, na druhej strane sú však veľmi „usilovní“ a „pracovití“. Výskumy sociálnych vedcov dokazujú, že prisťahovalci označení určitou etnickou kategóriou netvorí jednotnú skupinu, nezdieľajú rovnaké kultúrne praktiky, majú rôzne problémy a potreby (Szaló 2007). S tým súvisí aj chápanie týchto tzv. migrantských skupín a ich integrácie na Slovensku, kedy sa migrant má stať čo najviac podobný „Slovákovi“. Imigranti však často radšej ako vyberanie si medzi „vlastnou“ kultúrou alebo adoptovaním si „kultúry majority“, volia možnosť vyvinúť si tzv. bikulturalitu a bilingualitu [21] (Lambert et al. 1990: 388), pričom si uchovávajú siete solidarity založené na princípe spoločného pôvodu. Tieto siete pomyselne prekračujú národné (štátne) hranice a spájajú ich krajinu pôvodu s krajinou ich pobytu (Kastoryano 1997: 3).

Vietnamci žijúci na Slovensku sa navzájom líšia v mnohých hľadiskách - typom pobytu, sociálnym postavením, vzdelaním, generačne - a netvorí homogénnu komunitu. Mnohí sociálni vedci však napriek tomuto faktoru bez bližšieho vysvetlenia používajú na ich označenie pojem komunita. Tým samotných imigrantov dávajú do pozície, v ktorej by mali navonok ako komunita pôsobiť. Toto ich vzájomné identifikovanie sa ako isté ohraničené „my“ však podporujú aj krajanské spolky (okrem iných napr. Komunita Vietnamcov žijúcich na Slovensku), aj väčšinová spoločnosť, keď sa snaží vytýčiť konkrétne imigrantské minority žijúce na jej území.

Prieskumy postojov majoritného obyvateľstva dokazujú prevahu negatívnych postojov k

otázkam migrácie. Z prieskumu (Vašečka 2009), ktorý v roku 2009 uskutočnila Medzinárodná organizácia pre migráciu (IOM) o postojoch majoritnej spoločnosti k migrantom, vyplynulo, že na Slovensku namiesto delenia sa na občanov a ne-občanov, prevažuje silná etnizácia spoločenského a politického života a z nej vyplývajúce etnické delenie na Slovákov, ne-Slovákov a ne-občanov. Z týchto výsledkov teda možno konštatovať veľkú etnizáciu verejného priestoru a inklináciu k ochrane „jadrovej“, tj. etnicky slovenskej, skupiny (Vašečka 2009). Integrácia je v tomto zmysle chápaná ako asimilácia, tj. z migranta, ktorý prichádza na Slovensko, sa má stať Slovákom [22]. Napriek tomu, že mnohí migranti z Vietnamu získali na Slovensku občianstvo a sú slovenskými občanmi, sú naďalej vo veľkej miere vnímaní ako cudzinci ako „iní“ od „nás“.

Ako prevažná väčšina tých Vietnamiiek, ktoré žijú na Slovensku má jediný taký sen, taký plán, že aby všetky Vietnamičky mali toľko práv ako Slovenky... Za to, že ona dosť často chodíva do zahraničia, konkrétne aj do Nemecka, aj do Rakúska tam miestne úrady sa správajú k tým občanom ich v úvodzovkách, aj keď sú cudzinci, keď už dostali, alebo už dlho žijú na ich území, celkom normálne a poskytujú takú ochranu, aj toľko práv ako miestnym obyvateľom. Naopak však na Slovensku nie je to tak, nie je tomu tak, pretože miestne, tunajšie úrady ešte sa správajú k nim tak ako k cudzincom, nie ako k svojim obyvateľom, svojim občanom. (Lan, Ž, 41)

Integrácia nie je jednosmerným procesom s konečným výsledkom úplnej integrácie jednotlivca do prijímajúcej spoločnosti - je to dvojsmerný, kontinuálny proces. Na jednej strane možno konštatovať, že väčšina migrantov z Vietnamu je na Slovensku síce veľmi dobre integrovaná ekonomicky, avšak nie sociálne a kultúrne. To súvisí i so vzájomnými vzťahmi medzi Slovákami a Vietnamičkami. Napriek tomu, že Vietnamičky na Slovensku žijú už dlhší čas, a vietnamskí obchodníci sa stali bežnou súčasťou slovenských miest a trhovísk, väčšina Slovákov má o ich živote na Slovensku len minimálne znalosti. Vo všeobecnosti nemajú k Vietnamičkám negatívny postoj, keďže nie sú „problémovou“ skupinou, vedia sa o seba postarať a sú takmer neviditeľní.

S obrazom Vietnamičkov na Slovensku sú spojené mnohé stereotypizujúce, zjednodušené predstavy „pašerákov“, „obchodníkov“ a „trhovníkov“. Trhoviská sa tak stali synonymom pre Vietnamičkov a pre ich kultúru predaja (Brouček 2006; Gašparovská 2006). Tovar ponúkaný v obchodoch a stánkoch vlastnených Vietnamičkami je často lacný, a preto prístupný i pre sociálne a ekonomicky slabších obyvateľov. Na druhej strane však predstavuje konkurenciu pre slovenských podnikateľov, ktorí sú v súčasnosti často vytlačení mimo mestského centra bezkonkurenčne lacnými obchodmi.

Mnohí moji respondenti spomínajú na svoje začiatky podnikania krátko po revolúcii, keď sa často stretávali s nepriateľstvom zo strany slovenského obyvateľstva.

Na začiatku toho podnikania, keď začala podnikať, tak miestni ľudia, oni dosť nesúhlasili s tým jej zamestnaním, teda podnikaním, ale keďže to bol jej každodenný chlieb, tak musela, nič iné jej nezostávalo... Dosť diskriminované sa ku nej chovali, povedzme miestni obyvatelia, buď verbálne sa zle správajú tým, že ju volali ako Číňan, šikmooký alebo tak ďalej, no ale keďže musela, brala to vážne to podnikanie svojou povinnosťou, tak to ignorovala. (Lan, Ž, 41)

Pokiaľ ide o rovinu vzťahov medzi Vietnamičkami a majoritnou spoločnosťou, tieto vzťahy zostávajú zväčša na obchodnej úrovni a len výnimočne vyúsťia do hlbšieho kontaktu [23].

Jedna skupina, jedna časť tých miestnych obyvateľov má také pochopenie, že za tú prácu, ktorú môže robiť, by sa mali oveľa lepšie, oprávnené ale. Mimo tej skupiny ešte existuje taká vrstva, alebo taká menšia skupina, ktorá ich nenávidí. Napríklad keď má dve susedky, tak jedna jej hovorí, že za tú prácu, ktorú odvedie, alebo odvedú oni, by mali viacej oddychovať, ísť na

dovolenku, relaxovať, zmenšiť stresy, ale zase tá druhá susedka je taká, ktorá ich nenávidí. Takže jedna skupina je taká a druhá menšia je onaká. Ako cudzinka, keď tu žije, tak sa cíti, že tu má veľa, veľa tých nevýhod. (Hoa, Ž, 42)

Zaujímavým javom vo vzťahu Vietnamcov s majoritným obyvateľstvom je fenomén tzv. „slovenských“ opatrovateliek. Keďže rodičia často pracujú sedem dní v týždni, v niektorých prípadoch si najímajú ženy na materskej dovolenke, prípadne na dôchodku, ktoré sa v čase ich neprítomnosti starajú o ich deti.

Záver

Napriek tomu, že imigranti z Vietnamu žijú na Slovensku vo väčšine veľkých i malých miest, majoritná spoločnosť vie o ich živote len minimum. Sú (ne)viditeľnými obyvateľmi slovenských miest. Mnohí z nich prijali slovenské občianstvo, no aj tak sa na Slovensku často necítia ako „doma“; ešte vždy sú „iní“, nie „naši“. Najväčším problémom pre Vietnamcov na Slovensku je, že viacerí neovládajú slovenský jazyk na komunikatívnej úrovni, nemôžu sa tak zapájať do kultúrneho a spoločenského života na Slovensku a sú tak „nútení“ uspokojovať si svoje sociálne a kultúrne potreby v rámci vlastnej skupiny. Nie je to samozrejme pravidlo platné pre všetkých Vietnamcov. Mnohí sa zapojili do spoločenského života, avšak sú to skôr jednotlivci, ktorým sa podarilo sociálne i kultúrne integrovať. Ďalšou motiváciou k začleňovaniu sa do majoritnej spoločnosti sú pre imigrantov z Vietnamu ich deti, ktoré prešli slovenským vzdelávacím systémom a slovenčina im nerobí problémy. Žijú v inom svete, ktorému rodičia prestávajú rozumieť, čo rodičov motivuje k snahe naučiť sa po slovensky. Jedným z výsledkov podobných snáh je aj založenie občianskeho združenia Únia vietnamských žien na Slovensku, ktoré chce svojimi aktivitami prispieť k úspešnej integrácii Vietnamcov.

Integrácie je dvojsmerný proces a preto nemožno očakávať, že z Vietnamcov sa stanú Slováci. V snahe o integráciu robia rôzne kompromisy, kvôli deťom oslavujú Vianoce a ostatné slovenské sviatky, snažia sa zdokonaľiť v slovenčine, avšak zatiaľ chýba akákoľvek odozva od majoritnej spoločnosti. Vládne inštitúcie neposkytujú žiadne finančne dostupné jazykové a integračné kurzy a chýba aj informačný kanál, cez ktorý by sa ľahko dostali ku všetkým novým informáciám. Zostáva otázkou nakoľko sa majú imigranti prispôbiť väčšine, aby boli prijatí do spoločnosti a či sa vôbec prispôsobovať majú.

Poznámky

[1] Tento výskum bol prezentovaný na odbornej konferencii IOM „Migrácia v Slovenskej republike v roku 2009“ 17. decembra 2009. Publikácia z tohto výskumu by mala vyjsť na začiatku roku 2010.

[2] Ako príklad spomeniem projekty a výskumy niektorých mimovládnych organizácií: Inštitút pre verejné otázky (IVO) - Rodové a rodinné aspekty integrácie migrantov z tretích krajín, Medzinárodná výmena skúseností v oblasti využívania indikátorov integrácie; Nadácia Milana Šimečku, Centrum pre výskum etnicity a kultúry – Integrácia detí štátnych príslušníkov tretích krajín do slovenského vzdelávacieho systému;

[3] Bezplatné právne, sociálne a pracovné poradenstvo cudzincom na Slovensku zatiaľ poskytuje iba Migračné informačné centrum pod záštitou Medzinárodnej organizácie pre migráciu a Liga za ľudské práva.

[4] Spolu som uskutočnila štyri hĺbkové rozhovory s Vietnamcami, ktorí žijú na Slovensku viac ako desať rokov a majú slovenské občianstvo a tri rozhovory s nájomnými pracovníkmi, ktorí prišli na Slovensko v roku 2008.

[5] Týmto by som mu chcela veľmi poďakovať za spoluprácu.

[6] Za výpoveďou respondenta uvádzam v zátvorke jeho meno (fiktívne), pohlavie a vek.

[7] „Bývalé Československo nadviazalo diplomatické vzťahy s vtedajšou Vietnamskou demokratickou republikou 2. februára 1950 (ako štvrtý štát – po Číne, Sovietskom zväze a Mongolsku) a od tej doby sa vzájomné styky skoro štyridsať rokov odvíjali od hospodárskej pomoci a kultúrnej spolupráce v duchu socialistického internacionalizmu” (Martínková 2008, 165).

[8] Československo každoročne prijímalo k štúdiu 120 až 150 vietnamských študentov (Hlavatá a kol. 2008: 18).

[9] Na imigrantov bol vyvíjaný tlak, aby sa vrátili späť do Vietnamu (spätná emigrácia = reemigrácia)

[10] Najväčší rozkvet stánkového predaja bol v rokoch 1990 – 1995 (Slezáková 20005: 390).

[11] Tento dopyt po lacnej pracovnej sile možno pozorovať hlavne v rokoch 2007 – 2008. S príchodom ekonomickej krízy koncom roka 2008, ale najmä na začiatku roka 2009 opäť upadol.

[12] IOM zabezpečuje tzv. dobrovoľné asistované návraty, ktorých cieľom je pomáhať migrantom, ktorí si želajú svoj návrat do krajiny pôvodu. Tento program dobrovoľných návratov využilo doteraz už viacero Vietnamcov.

[13] Na základe prieskumu vykonaného Vladimírom Balážom na každého legálneho Vietnamca pripadajú na Slovensku dvaja nelegálni – takže úplne číslo Vietnamcov na Slovensku je možné odhadnúť na 7500 – 8000 (Williams, Baláž 2005).

[14] Podľa Huong Gašparovskej sa jednému Vietnamcovi podarilo túto bývalú ubytovňu Istrochemy získať do dlhodobého prenájmu a následne ju aj odkúpiť do osobného vlastníctva (Gašparovská 2006: 15).

[15] „Vietnamská mládež“ vo vzájomnej komunikácii používa slovenčinu. Čo samozrejme nevytvára o ich úplnej integrácii.

[16] V Komunitě Vietnamcov na Slovensku má každý región Slovenska svojho zástupcu.

[17] Únia vietnamských žien na Slovensku existuje už tri roky, avšak až v tomto roku bola oficiálne registrovaná medzi občianske združenia.

[18] Veľmi častým problémom pre Vietnamcov (ale i celkovo imigrantov) je problém pri zapísaní mena svojho dieťaťa – dcéry na matrike – konkrétne problém s prechylovaním priezviska. Napriek tomu, že sa v zákone o matrikách je zreteľne napísané, že v prípade ak majú rodičia inú národnosť ako slovenskú, nemusia mať zapísané za priezviskom –ová, často napriek tomu musia dať zapísať priezvisko svojej dcéry s príponou –ová a neskôr za zmenu a vymazanie tejto prípony zaplatiť.

[19] Je fakt, že ich dočasný pobyt sa v mnohých prípadoch zmenil na niekoľkoročný, a keďže ich potomkovia už väčšinu života prežili na Slovensku, je možné predpokladať, že ich návrat do Vietnamu je len veľmi málo pravdepodobný.

[20] Prívlastok „vietnamské“ uvádzam v texte v úvodzovkách, keďže „príslušnosť“ k skupine je

situačná a relačná, to znamená, že identifikácia individua je závislá na situácii a na tom, s kým sa človek stotožňuje“ (Eriksen 2007: 28). Teda je otázkou nakoľko sa sami identifikujú ako Vietnamci a nakoľko ich tak identifikuje okolie.

[21] Bikulturalita – imigranti sa neidentifikujú iba s „vietnamskou“ alebo „slovenskou“ kultúrou, zdieľajú viaceré spoločných znakov (v oblasti jazyka, pohľade na život, používaní symbolov).

[22]Bilingualita zn. mnohojazyčnosť.

[23] Zaujímavým faktom je to, že si mnohí Vietnamci a Vietnamky kvôli zľahčeniu komunikácie so svojimi slovenskými zákazníkmi, prípadne priateľmi dávajú slovenské mená.

[24] Aj keď existujú príklady zmiešaných manželstiev, pričom prevažuje model, keď sa muž – Vietnamec oženil so ženou - Slovenkou. Opačných príkladov je pomenej.

Bibilografia

BROUČEK, S. (2005). „Integrační tendence vietnamského etnika v českém lokálním prostředí.“ Český lid, 92 (2): 129 – 154.

BROUČEK, S. (2006). „Hledání důvěry: vietnamské etnikum v prostředí české majoritní společnosti“ Kultura – společnost – tradice II. Praha: Etnologický ústav AV ČR, s. 131 – 168.

GAŠPAROVSKÁ, H. (2006). Slovenskí Vietnamci. In: Kultúra ako emócia: Multikultúrna zbierka esejí, nielen o „nás“. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku, s. 15 – 23.

HOFÍREK, O. (2009). Vietnamská imigrantská ekonomika v České republice. Online na <http://www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2185257> [30.11. 2009]

KASTORYANO, R. 1997. Transnational Participation and Citizenship. Immigrants in the European Union. Online na http://www.transcomm.ox.ac.uk/working_papers/riva.pdf [20.06.2009]

LAMBERT, W. E., MOGHADDAM, F. M., SORIN, J., SORIN, S. (1990). „Assimilation vs. Multiculturalism: Views from a Community in France.“ Sociological Forum 5 (3): 387 – 411.

MARTÍNKOVÁ, Š. (2008). Sociabilita vietnamského etnika v Praze. In. Z. Uherek, Z. Korecká, T. Pojarová eds.: Cizinecké komunity z antropologické perspektivy. Vybrané případy významných imigračních skupin v České republice. Praha: Etnologický ústav AV ČR, s. 165 – 207.

SLEZÁKOVÁ, J. (2005). Vietnamská komunita v Jihlavě. Identita a vztah k české veřejnosti. In. D. Bittnerová, M. Moravcová a kol. eds.: Kdo jsem a kam patřím? Praha: Sofis, s. 389 – 402.

SZALÓ, C. (2007). Transnacionální migrace. Proměny identit, hranic a vědění o nich. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury,

VAŠEČKA, M. (2009). Aký postoj máme na Slovensku k migrantom? (prezentácia na konferencii Migrácia v Slovenskej republike v roku 2009, 17.12.2009)

WILLIAMS A. M., BALÁŽ V. (2005) „Vietnamese Community in Slovakia.“ Sociológia, 37 (3): 249 – 272.